

הפור והגורל

פורים נקרא על שם ה"פור" שהפיל המן כדי לקבוע את התאריך המיועד להשמדת ישראל חלילה (אסתר ג, ז). אותו פור הוא שקבע את המועד של פורים ההיסטורי, ולדורות. על פי ר' צדוק, מכוחו של פורים נוצר סוג ייחודי של מועד בישראל ונוסף לשני סוגים של ימים טובים שקדמו לו. יחד עם פורים יש לעם ישראל שלושה סוגים שונים של מועדים המתאפיינים על פי הדרך שבה נקבעו. האחד הוא שבת, שמועדה נקבע על ידי בורא העולם. השבת אינה תלויה במעשי האדם, אלא היא נתון בטבע העולם. סוג שני הוא כלל מועדי ישראל וראשי חודשים הנקבעים על פי קידוש הלבנה ומתקדשים על ידי בית הדין. בהתאמה, מועדים אלה כרוכים בעשיה פעילה ובהכנה, אכילה וסעודה. פורים אם כן, הוא סוג שלישי, סוג גנרי לעצמו. את פורים לא קבע הקב"ה ולא עם ישראל, את פורים קבע המן הרשע (רסיסי לילה, יח).

ר' צדוק הכהן מלובלין מצביע על שני היבטים של פורים הקשורים בעובדה זו. ההיבט האחד הוא ההיבט האירוני, ממנו עולה שהמן הוא זה שסימן על הלוח את תאריך השמדתו שלו. ההיבט השני, נוגע למתודה שבה נקט המן על מנת לקבוע את התאריך: הגורל.

להיבט הראשון מעיר ר' צדוק כי פשוט שהיה צורך בהמן על מנת לקבוע את תאריך נפילת עמלק כי "מיניה וביה אבא ניזיל נרגא" (מן היער מייצרים גרון. ראו: סנהדרין לט). מנגנון ההשמדה העצמי מצוי בתוך תוכו של האדם. כשם שהגרזן הכורת את העץ מונע באחיזת קת העץ. חוסנו של העץ הוא גם נקודת התורפה שלו כשהוא מופעל כלפי עצמו. עקרון זה הוא ההיפוך של עקרון "צבת בצבת עשויה". והוא עיקרון כללי שאינו נכון רק להמן. זרעם של המאורעות המתרגשים ובאים על האדם מצוי בתוככי נפשו וליבו. הייצוג הפיזיולוגי של הרעיון הזה הוא מחלות סרטניות המשתמשות בכח החיים ובצמיחתם של תאים נגד גופו של האדם עצמו. בכלל זה מחלות אוטואימוניות התוקפות את הגוף. תהליכי החשיבה אינם רק המקור להבנה ולדיוק אלא גם לכשלים הלוגיים. המשמעות הרוחנית היא כי גורלו של האדם נתון בידו. ההבניה הרוחנית של האדם ושל תודעתו יוצרת את האופן שבו הוא חי את חייו – ובתוך זה גם את אפשרות הכשלון.

העקרון הזה מקבל חיזוק בדברי ר' צדוק על ההגרלה והגורל. עניינו של עמלק בעולם הוא ה"מקרה". השקפת העולם העמלקית גורסת שאין סיבה ואין מסובב. עמלק רואה סביבו כאוס מוחלט. מכאן קצרה הדרך לשימוש בגורל, דווקא, כאמצעי הכרעה וככלי לבחירה. ויש לדייק: המגילה משתמשת במילה "פור" ולא במילה "גורל" כדי לתאר את המעשה של המן. פור היא מילה פרסית, לעומת גורל שהיא מילה עברית (פסיקתא זוטרתא, אסתר ג, ז). התרגום המילולי אינו נוגע רק למישור הלשוני אלא מייצג גם פער תרבותי. המושג "גורל" טעון אסוציאציות מקראיות למן השעיר לעזאזל ועד לענייני חלוקת הארץ – נושאים שבהם מוזנת הצידה החשיבה הראציונלית כדי לפנות מקום להשראת שכינה ולהכרעה אלוקית. כוונת המילה הפרסית "פור" איננה גורל במובנו זה, אלא להיפך, אמונה בגורל ובדטרמיניזם ואי הכרה במציאות ה'. המחשבה להוציא כל כח עליון מן הסיפור גרמה להכנסתו ביתר עוז כגורם מכריע בסיפור המגילה: "מיניה וביה אבא".

כמו שמבאר הבני יששכר:

הפיל פור הוא הגורל לפני המן ולא פירש מי הוא המפיל הפור, הנה הכוונה הוא, המסבב סיבות והפועל ישועות המגיד מראשית אחרית הוא פעל ועשה להפיל הגורל דייקא על חדש אדר, הוא סוד החוטם אשר בו תלוי חוש המתקיים שלא נתפגם כל כך בעץ הדעת, ועל ידי זה נתבטלה עצת המן, וישראל עם קרובו נשארו לחיים ולשלום, הבן הדבר, ברוך המפליא פלאות (בני יששכר מאמרי חודש אדר מאמר ד - ימי הפורים)

הפסוק [הפיל פור הוא הגורל לפני המן] הוא תיאור מדויק של ההיפוכים שהתרחשו באותו מעשה גורל אחד. ה"פור" הפך ל"גורל". לא כתוב מי הפיל את הפור, שכן הפסוק מנוסח כך שהפור כביכול הופל לפני המן "הפיל

פור הוא הגורל לפני המן". הנושא של הפסוק אינו נמצא בפסוק. אנו מזהים בו את הנעדר הנוכח, בורא העולם. נפילת הגורל על חודש אדר איפשרה את הופעת ה' כיון שחודש אדר מזוהה עם הנצחיות, עם "סוד החוטם" (על פי האר"י ז"ל). ריח ורוחניות הולכים יחד, הרחה היא החוש המעודן ביותר שישנו לאדם ובזה הוא גם חלק אלוך ממעל שבו. חודש אדר הוא החודש שבו הסתלקותו של הקב"ה המאפיינת את העולם הזה, מצויה בהיחלשות מסוימת. משום כך, נוכחותו בימי אדר עשויה להיקלט בחושים וביצרים. וזהו גם עיקר עניינו של פורים, למחות את זכר עמלק. לזהות בהקרויות את מחוללן.

בשביל למחות את עמלק אין צריך ללכת ולחפש איש עמלקי ולהורגו נפש. מחיית עמלק תבוא לביטוי על ידי מחיית המחשבה שמתייחסת אל האדם כמי שהושלך אל העולם, וסילוק המחשבות הזרות המשפילות עיניים במקום "להסתכל כלפי מעלה". מיניה וביה, גם התודעה האנושית הסגורה והסוגרת את העולם בפני אפשרויות שמחוץ לקופסה היא המקור לכישלון זה. פענוח העולם ומהלכיו באמצעים אנושיים מוגבלים מעודד את האפשרות הזו. היכולת להגיע אל העמדה הרוחנית שבה הקב"ה נוכח תדיר ללא נפילות היא הנקודה שבה קונים מנוחה מכל ה'אויבים' הרוחניים: "והיה בהניח ה' אלוך לך מכל אויבך מסביב תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח".